

**PREPORUKE VLADI CRNE GORE
ZA EKONOMSKU POLITIKU U 2018. GODINI**

Podgorica, oktobar 2017.

SADRŽAJ

UVODNE NAPOMENE	3
1. PREPORUKE U OBLASTI REALNOG SEKTORA	4
1.1. Preporuke u oblasti konkurentnosti	4
1.2. Preporuke u vezi razvoja u prioritetnim sektorima	6
1.2.1. Turizam	6
1.2.2. Poljoprivreda i šumarstvo	7
1.2.3. Energetika	9
1.2.4. Prerađivačka industrija	10
1.3. Preporuke u vezi sa strukturnim reformama	11
1.3.1. Institucionalni ambijent	11
1.3.2. Tržište rada	12
1.3.3. Penzioni sistem	13
1.3.4. Socijalna davanja	13
1.3.5. Obrazovanje i zdravstvo	14
2. PREPORUKE U OBLASTI FINANSIJSKOG SISTEMA	15
3. PREPORUKE U OBLASTI FISKALNE POLITIKE	17
4. PREPORUKE U OBLASTI STATISTIKE	19

UVODNE NAPOMENE

Centralna banka Crne Gore, shodno zakonskoj obavezi, daje Vladi Crne Gore preporuke u oblasti ekonomske politike.

Preporuke za 2018. godinu kreirane su na način da podržavaju srednjeročne ciljeve razvoja ekonomije Crne Gore, postavljene dokumentom „Pravci razvoja Crne Gore za period 2017–2019“, kao i Fiskalnom strategijom 2017–2020. Pomenuti ciljevi uključuju kontinuirani razvoj pravne i institucionalne strukture Crne Gore, baziran na sljedećim pretpostavkama:

- Ekonomski rast dominantno uslovljen razvojem privatnog sektora, naročito mikro, malog i srednjeg preduzetništva, sa posebnim akcentom na rast i oporavak svih preduzeća u privredi;
- Razvoj i implementacija pravnog okvira u skladu sa propisima Evropske unije i unapređenje konkurentnosti poslovnog ambijenta, uz uvažavanje specifičnosti Crne Gore;
- Valorizacija potencijala Crne Gore, dominantno u prioritetnim oblastima;
- Zaštita životne sredine;
- Smanjenje eksterne makroekonomske neravnoteže, uz postizanje finansijske stabilnosti i fiskalne održivosti, sa posebnim naglaskom na strukturne reforme;
- Povećanje kvaliteta života kroz smanjenje nezaposlenosti;
- Prevođenje neformalnog sektora u legalne tokove, tj. smanjenje neformalne ekonomije.

Centralna banka snažno podržava proces fiskalne konsolidacije, usmjeren ka uravnoteženoj tekućoj potrošnji Države, širenju osnovice rasta, kroz investicioni ciklus u privatnom i državnom sektoru, i širenju poreske osnovice, odnosno jačanju fiskalne održivosti i stabilnosti. U ovakvom ambijentu, ostvarivanje ciljeva ekonomske politike u 2018. godini, u ambijentu fiskalne konsolidacije, realizovaće se kroz sljedeće očekivane vrijednosti makroekonomskih indikatora:

- Rast BDP-a od oko 3¹%;
- Stopa inflacije na godišnjem nivou u rasponu od 2 do 3%;
- Povećanje zaposlenosti sa akcentom na domaću radnu snagu;
- Smanjenje nezaposlenosti;
- Povećanje industrijske proizvodnje;
- Smanjenje deficita kapitalnog budžeta.

¹ Poslednja raspoloživa projekcija

Preporuke su usmjerene na liječenje ranjivosti privrednog sistema Crne Gore i grupisane su na sljedeći način:

- Preporuke u oblasti realnog sektora;
- Preporuke u oblasti finansijskog sistema;
- Preporuke u oblasti fiskalne politike;
- Preporuke u oblasti statistike.

1. PREPORUKE U OBLASTI REALNOG SEKTORA

Realni sektor u eurizovanoj ekonomiji predstavlja „lokomotivu“ rasta privrede. Podsticanje privredne aktivnosti i unapređenje postojeće produktivnosti doprinosi stvaranju nove vrijednosti, smanjenju tereta postojećih dugova, povećanju likvidnosti sistema i oslobađanju potencijala rasta. Nova vrijednost, kroz privredni rast, smanjuje sve oblike rizika, jača stabilnost sistema i unapređuje standard stanovništva.

Preporuke u ovoj oblasti se odnose na unapređenje konkurentnosti, sa posebnim akcentom na prioritetne sektore i strukturne reforme.

1.1. Preporuke u oblasti konkurentnosti

Ključna komponenta za dinamiziranje privrednog rasta u crnogorskom poslovnom ambijentu je unapređenje konkurentnosti. U tom cilju, potrebno je preduzimati aktivnosti usmjerene na unapređenje konkurentnosti individualnih privrednika i proizvoda, kao i konkurentnosti ukupnog privrednog sistema.

U ovoj oblasti potrebno je:

- Zadržati predvidljiv, konkurentan i konzistentan poreski ambijent kako bi investitori bili motivisani da nastave sa ulaganjima i reinvestiranjem dobiti;
- Uraditi analizu poreske politike u dijelu visine stopa doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, i razmotriti mogućnost smanjenja ovih stopa, kako bi se smanjilo opterećenje na bruto zarade zaposlenih u privredi i povećala konkurentnost privrede uz istovremenu analizu sive ekonomije i iznosa minimalne zarade;
- Podsticati unapređenje poslovanja kroz primjenu ekonomije znanja. Promovisati finansiranje projekata koji omogućavaju ekonomski rast, obezbjeđuju veću zaposlenost i doprinose očuvanju životne sredine kroz

- povećanje (direktnih i indirektnih) kreditnih mogućnosti Investiciono razvojnog fonda i nastavak pozitivnog trenda podrške banaka;
- Podsticati inovacije u skladu sa smjernicama definisanim Strategijom Evropa 2020, kao i veće učešće malih i srednjih preduzeća u programu „Horizont 2020“; Unaprijediti infrastrukturu za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju;
 - Nastaviti sa utvrđivanjem konzistentne politike u zaključivanju bilateralnih ugovora o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja;
 - Aktivnom politikom, na principima dosljednosti, transparentnosti, neselektivnosti i strožijeg sankcionisanja, uticati na smanjenje sive ekonomije u cilju povećanja naplate poreza i ograničavanja pojave nelojalne konkurencije, što će pozitivno uticati na konkurentnost „zdravih“ privrednika, ali i na prihode Budžeta;
 - Kreirati podsticajne mjere za povećanje izvoza/poboljšanje strukture i podsticanja supstitucije uvoza (smanjenje zavisnosti zemlje od uvoza i povećanja domaće proizvodnje doprinijeće rastu konkurentnosti); Povećati finansijsku podršku za proizvodnju namijenjenu izvozu i supstituciji uvoza kroz kreiranje podsticajnih mjera i uvođenje novih finansijskih instrumenata za mala i srednja preduzeća (nove garancije, instrumenti za podršku izvozu, fondovi rizičnog kapitala i garancijski fond);
 - Nastaviti sa reformom radnog zakonodavstva s ciljem unapređivanja uslova za otvaranje novih radnih mjesta; Dodatno ojačati ulogu i nadležnosti inspekcije rada u cilju smanjenja rada „na crno“;
 - Nastaviti sa edukacijom malih i srednjih preduzeća o mogućnostima korišćenja sredstava koje pružaju evropski predpristupni fondovi i podsticati njihovo učešće u međunarodnim istraživačkim programima, kao i povezivanje malih i srednjih preduzeća iz istih ili sličnih djelatnosti u cilju višeg stepena finalizacije proizvoda (razvijanje klastera), unapređenja konkurentnosti i zajedničkog nastupa na inostranom tržištu;
 - Uspostaviti sistem edukacije i međusobne podrške privrednika po pitanju implementacije međunarodnih standarda kvaliteta kako bi se povećao izvoz i supstituisao uvoz; Uticati na povećanje svijesti proizvođača o potrebi uvođenja standarda kvaliteta i, na toj osnovi, unapređenja konkurentnosti domaćih proizvoda;
 - Povećati efikasnost administracije na svim nivoima državne uprave, smanjiti broj procedura, ubrzati proces dobijanja dozvola, podsticati elektronsku komunikaciju i obezbijediti adekvatnu infrastrukturu;
 - Podsticati veću upotrebu informacione tehnologije, naročito u oblasti pružanja usluga javnog servisa, kao i kontrole istih;
 - Podsticati ulaganja u obnovljive izvore energije;

- Unaprijediti zaštitu prava svojine i intelektualne svojine;

1.2. Preporuke u vezi razvoja u prioritetnim sektorima

Ključni nosioci rasta, prepoznati ekonomskom politikom u srednjem roku, su turizam sa pratećim djelatnostima, energetika, poljoprivreda i prerađivačka industrija.

1.2.1. Turizam

U cilju jačanja ovog sektora, predlaže se sljedeće:

- Podsticati investiranje u izgradnju novih hotelskih kapaciteta visoke kategorije i promovisati dolazak velikih hotelskih lanaca sa razvijenom mrežom hotela prepoznatih na svjetskom turističkom tržištu, sa posebnim akcentom na sjever Države;
- Raditi na izgradnji, unapređenju i promociji kapaciteta turizma i nastojati da se, osim u postojećim i novim hotelima visoke kategorije, ponuda za sve vrste turizma proširi i na brodove specijalno prilagođene namjeni (npr. MICE turizam), kao i na brojne kulturne i druge objekte i lokacije koji nijesu u dovoljnoj mjeri valorizovani, a svojom infrastrukturom mogu zadovoljiti potrebe specijalnih vidova turizma;
- Podsticati otvaranje i sertifikovanje tzv. „zelenih“, odnosno eko hotela koji će poslovati na principima očuvanja životne sredine i minimalnog ugrožavanja prirodnih resursa, čime bi se obezbijedile značajne uštede u troškovima energije, kao i bolja pozicioniranost i prepoznatljivost tih hotela na međunarodnom turističkom tržištu;
- U cilju unapređenja i diverzifikacije turističke ponude, produženja sezone i povećanja vanpansionske potrošnje, raditi na promociji i adekvatnom korišćenju potencijala kulturnog, vjerskog, sportskog, zdravstvenog i nautičkog turizma;
- Podsticati razvoj seoskog turizma i ponudu lokalnih proizvoda čime bi se ostvarili pozitivni efekti kako u sektoru turizma, tako i u sektoru poljoprivrede. Dodatno raditi na promovisanju povezivanja turizma i poljoprivrede u cilju proširenja turističke ponude gastro ponudom crnogorske nacionalne kuhinje;
- Pored toga što je u toku realizacija projekata bolje drumske povezanosti sa zemljama regiona i zemljama EU, Crna Gora je i dalje dominantno avio destinacija, i u interesu Države je razvijanje povezanosti sa što većim brojem potencijalnih tržišta za razvoj turizma. Strateški cilj zemalja čija se

privreda u velikoj mjeri oslanja na turizam je postojanje nacionalnog avio prevoznika. U tom cilju potrebno je uraditi adekvatnu Studiju održivosti nacionalnog avio prevoznika u Crnoj Gori, koja bi obuhvatila sve direktne i indirektno koristi kompanije, kao i materijalni i nematerijalni uticaj kompanije na turizam i ukupnu privredu. Analize bi se odnosile na broj zaposlenih, unapređenje postojećih ugovora, kreiranje profitabilnih avio-linija, servisiranje postojećeg duga i dr. Na osnovu ove Strategije bi se utvrdio potencijalni Plan restrukturiranja preduzeća;

- Nastaviti sa aktivnostima na ugovaranju aranžmana sa stranim avio kompanijama, sa akcentom na nisko tarifne avio kompanije (low cost), kako bi se unaprijedila povezanost sa značajnim emitivnim tržištima, odnosno povećala dostupnost Crne Gore kao turističke destinacije;
- U saradnji sa lokalnim samoupravama, nastaviti sa aktivnostima na unapređenju putne i prateće infrastrukture (vodosnabdijevanje, električna energija, otpadne vode, čvrst otpad, parking) i tzv. turističke infrastrukture (uređenje i kreiranje novih plaža, ski-liftovi, žičare);
- Raditi na kreiranju kvalifikovanog i stručnog kadra za promociju i pružanje usluga u turizmu, koji će, po kvalitetu i kvantitetu, zadovoljiti sve specifične zahtjeve ove djelatnosti;
- Unaprijediti prostorno planiranje turističkih destinacija, vodeći računa o zaštiti i očuvanju turističkih lokaliteta.

1.2.2. Poljoprivreda i šumarstvo

Sektor poljoprivrede treba razvijati ne samo kao jednu od strateški privrednih grana, već i kao mjeru podrške regionalnom razvoju u cilju smanjenja ekonomskih i socijalnih neravnoteža, pa se za jačanje ovog sektora predlaže sljedeće:

- Nastaviti sa sprovođenjem aktivnosti na realizaciji koncepta regionalnog i održivog razvoja, povećanju obima poljoprivredne proizvodnje, sa posebnim akcentom na proizvodnju organskih proizvoda, proizvoda sa oznakom porijekla, geografskom oznakom, uz promociju i brendiranje domaćih proizvoda u cilju poboljšanja njihovog kvaliteta i konkurentnosti;
- U cilju bezbjedne proizvodnje hrane, nastaviti sa aktivnostima na jačanju kapaciteta veterinarske i fitosanitarne inspekcije, kao i na sertifikaciji poljoprivrednih proizvođača koji plasiraju svoje proizvode na tržište; Nastaviti sa aktivnostima na dostizanju EU standarda u oblasti bezbjednosti hrane, primjeni fitosanitarnih, veterinarskih i drugih standarda EU, uz korišćenje predpristupnih fondova, kako bi domaći proizvodi bili kvalifikovani za plasman na tržište EU;

- Promovisati ostajanje mladih na selu, subvencionirati pokretanje poljoprivredne proizvodnje i podsticati njihovo obrazovanje u cilju sticanja potrebnih stručnih znanja i sposobnosti za obavljanje poljoprivredne proizvodnje i prerade proizvoda;
- U oblastima proizvodnje visokokvalitetnih tradicionalnih crnogorskih proizvoda nastaviti sa aktivnostima na unapređenju kapaciteta proizvodnje, a samim tim i na boljem plasmanu ovih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu;
- Subvencionisati agro, pčelarske, drvoprerađivačke i druge kooperative u oblasti poljoprivrede, sa posebnim akcentom na udruživanje malih i lokalnih poljoprivrednih proizvođača i poljoprivrednih gazdinstava u cilju povećanja obima proizvodnje i veće konkurentnosti proizvoda na tržištu;
- Podsticati i stimulisati izgradnju kapaciteta za preradu poljoprivrednih proizvoda, povezivanje poljoprivrednih proizvođača sa domaćim trgovinskim lancima i hotelima, kako bi se, kroz garantovani otkup (svih viškova voća, povrća i dr. poljoprivrednih proizvoda), obezbijedila bolja distribucija i smanjile sezonske fluktuacije u ovoj djelatnosti;
- Subvencionisati proizvodnju ranog voća i povrća, vinogradarstva, bobičastog voća, višegodišnjih zasada ljekovitog i aromatičnog bilja, kao i ostalih kultura;
- Organizovati proizvodnju u plastenicima u Crnoj Gori;
- Stimulisati maslinarstvo, posebno proizvodnju kvalitetnog maslinovog ulja; Raditi na razvoju rasadnika, standardizaciji, zaštiti geografskog porijekla i povećanja broja stabala domaćih sorta maslina, kao i proizvođača maslinovog ulja, imajući u vidu da ova grana ima veliki potencijal za razvoj;
- Nastaviti sa aktivnostima u cilju održivog ekonomskog razvoja tradicionalnih crnogorskih katuna, imajući u vidu njihov značaj za razvoj stočarske proizvodnje;
- Podsticati investicije u oblasti stočarstva kroz formiranje regionalnih centara za razvoj stočarstva, u cilju podizanja konkurentnosti i kvaliteta stočarske proizvodnje i stvaranja prepoznatljivih i tržišno održivih domaćih proizvoda;
- Podsticati rad profesionalnih udruženja kako bi se povećala i modernizovala proizvodnja pojedinih proizvoda (med, masline, agrumi i sl.);
- Podsticati razvoj ribarstva i razmotriti mogućnosti revitalizacije pogona za preradu ribe;
- Stimulisati povezivanje proizvođača drvne građe sa prerađivačima drveta u cilju poboljšanja izvoza proizvoda višeg stepena obrade, kao i kvalitetnijeg

i efikasnijeg iskorištavanja šumskog potencijala, uz uvažavanje koncepta održivog razvoja;

- Nastaviti sa jačanjem kadrovskih i tehničkih kapaciteta Uprave za šume, u cilju efikasnije zaštite šuma od bespravnog i neracionalnog eksploatacija, biljnih bolesti, štetočina i požara;
- U cilju zaštite životne sredine, razvijati što veći broj regionalnih centara koji će biti specijalizovani za uzgoj i njegu sadnog materijala koji će se koristiti za redovno pošumljavanje goleti, kao i za oplemenjivanje siromašnih i degradiranih zemljišta; Koristiti sve raspoložive fondove za ove potrebe;
- Kontinuirano sprovoditi kontrolu rada koncesionara šuma u Crnoj Gori, njihovih tehnoloških mogućnosti i kapaciteta, kao i da li posluju na održivi način i u skladu sa obavezama zaključenim koncesionom ugovorom.

1.2.3. Energetika

Jačanje sektora energetike je neophodno za podsticanje daljeg ekonomskog razvoja i rasta, u prvom redu kroz podsticanje investicija i infrastrukturno povezivanje, pa se u tom cilju predlaže sljedeće:

- Polazeći od nedovoljno iskorišćenih resursa u ovoj oblasti (hidro, termo, aletnativni izvori i dr.), podržati izgradnju novih energetske kapaciteta u saradnji sa renomiranim strateškim partnerima; Povećati iskorišćenost svih energetske potencijala Crne Gore koji ispunjavaju principe održivog razvoja i nemaju negativnih uticaja na životnu sredinu;
- Podsticati uvođenje bio-goriva; Kreirati propise za postepeno uvođenje obaveze trgovcima naftom i derivatima da povećavaju udio bio-goriva u ukupnoj potrošnji derivata; Nastaviti sa realizacijom projekta Transbalkanskog elektroenergetskog koridora;
- Nastaviti sa aktivnostima na modernizaciji i revitalizaciji postojeće i izgradnji nove infrastrukture za prenos i distribuciju energije, kako bi se smanjili gubici, poboljšala isporuka tokom turističke sezone i potpomogao održivi razvoj;
- Nastaviti sa aktivnostima na unapređenju distributivne mreže na lokacijama gdje je predviđena izgradnja malih hidroelektrana i vjetroelektrana;
- Nastaviti realizaciju projekata unapređenja energetske efikasnosti u javnim ustanovama i domaćinstvima, kroz primjenu mjera smanjenja gubitaka energije i korišćenja energetske efikasnijih potrošača; Nastaviti realizaciju programa subvencionisanja kredita čija je namjena povezana sa

korišćenjem obnovljivih izvora energije u sektorima industrije, uslužnih djelatnosti, saobraćaja i domaćinstvima;

- Promovisati nove tehnologije i standarde kod izgradnje stambenih objekata, kao i kod sistema grijanja i/ili hlađenja supstitucijom direktne transformacije električne energije u toplotnu i korišćenjem novih tehnologija prihvatljivih sa stanovišta zaštite životne sredine;
- Razmotriti model povezivanja novoosnovane berze električne energije sa berzama u okruženju;
- Okončati aktivnosti na pripremi predloga Zakona o naftnom fondu. Takođe, razmotriti mogućnost redefinisanja doprinosa za planirani „naftni fond“, kako bi se budžet postepeno prilagođavao novim prihodima – bez značajnijih disbalansa, a u cilju veće budžetske discipline. Namjenu ovog fonda treba usmjeriti ka investicijama, od kojih bi buduće generacije imale koristi, a onemogućiti korišćenje ovih sredstava za tekuću potrošnju. Prilikom uspostavljanja ovakvog fonda, izuzetno je važno da proces bude u potpunosti transparentan. Takođe, neophodno je voditi se najboljom praksom zemalja koje su uspostavile tzv. „sovereign wealth funds“, bilo na osnovu prihoda od nafte i gasa ili drugih berzanskih roba;
- Nastaviti sa međunarodnom saradnjom u vezi sa realizacijom projekta Jadransko-jonskog gasovoda.

1.2.4. Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija predstavlja jedan od važnih potencijala razvoja crnogorske privrede u dugom roku i očekuje se dinamičniji rast ovog sektora u budućnosti.

U cilju jačanja ovog sektora, predlaže se sljedeće:

- Preduzimati aktivnosti na snaženju konkurentnosti i produktivnosti mikro, malih i srednjih privrednih društava u prerađivačkoj industriji, kroz podsticanje inovacija i transfer znanja, kao i uspostavljanjem veza sa naučno-istraživačkim ustanovama;
- Podsticati udruživanje malih i lokalnih proizvođača, kao i razvoj horizontalnih i vertikalnih klastera, da bi se, kroz udruženi nastup, ostvario lakši pristup domaćem i inostranom tržištu, a samim tim i bolji plasman proizvoda;
- Obezbijediti podršku za jačanje kadrovskih potencijala, u smislu razvoja znanja i sposobnosti, u oblasti prerađivačke industrije;
- Stimulisati povezivanje prerađivačke industrije sa građevinskim sektorom, kako bi se, kroz veću proizvodnju mašina, opreme, metalnih elemenata,

konstrukcija i drugih metalnih proizvoda potrebnih za nesmetano funkcionisanje ovog sektora, smanjila visoka uvozna zavisnost u sektoru građevinarstva;

- Razmotriti mogućnosti revitalizacije starih i stimulisati izgradnju novih pogona za preradu sirovina od kože i vune, kao i od maslina i voća;
- Kroz povezivanje poljoprivrede i prerađivačke industrije, stimulisati proizvodnju prehrambenih proizvoda, posebno autohtonih;
- Raditi na povećanju proizvodnje i izvoza poluproizvoda i gotovih proizvoda;
- Podsticati ulaganja u aktivnosti finalne prerade šumskog sektora, drvne industrije i drugih djelatnosti koje zavise od šuma.

1.3. Preporuke u vezi sa strukturnim reformama

Uspostavljanje stabilnog i atraktivnog poslovnog ambijenta ključno je za intenziviranje investicione aktivnosti. Iako se sprovode kontinuirane reforme u oblasti tržišta rada, socijalnog i penzionog osiguranja, obrazovanja i zdravstva, neophodna su dalja unapređenja. Potrebno je zaokružiti proces normativnog uređenja, tj. usklađivanja zakonodavstva sa pravnom tekovinom Evropske unije u skladu sa PPCG.

1.3.1. Institucionalni ambijent

Predlaže se sljedeće:

- Intenzivirati rad Savjeta za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta i razmotriti mogućnost inoviranja njegovog sastava u funkciji efikasnosti;
- Izvršiti detaljnu analizu uzroka dugotrajne nelikvidnosti privrede i pripremiti predlog svih raspoloživih mjera za prevazilaženje identifikovanih uzroka i rješenje problema nelikvidnosti;
- Raditi na efikasnijoj implementaciji antimonopolske politike u svim segmentima gdje je konkurencija ograničena;
- Unaprijediti koordinaciju i povezanost različitih inspeksijskih službi, u cilju brže reakcije i adresiranja problema koji su prisutni u privredi (neformalna ekonomija, korupcija, preplitanje nadležnosti inspeksijskih službi, itd.);
- Preciznije definisati nadležnost institucija za tzv. „crnu ekonomiju“;

- Revidirati primjenu kaznene politike, u smislu progresivnog kažnjavanja za privredna društva „povratnike“ u kaznenim djelima, kao i za ona u tzv. „sivoj“ zoni;
- Raditi na unapređenju administrativnih procedura (skraćenje rokova za postupanje, pribavljanje dokumentacije po službenoj dužnosti, kao i određivanje realnog iznosa taksi u skladu sa troškovima administracije);
- Unaprijediti zemljišnu politiku (mehanizam restitucije, eksproprijacije i privremenog korišćenja državnog zemljišta);
- Intenzivirati aktivnosti na stvaranju uslova za ispunjavanje kriterijuma i reformskih mjera koje predviđa Regionalna mreža za sertifikaciju opština sa povoljnim okruženjem u jugoistočnoj Evropi, u svim opštinama, u cilju uključivanja u proces sertifikacije;
- Promovisati rad u biznis zonama od strateškog interesa, naročito u opštinama na sjeveru, u skladu sa Uredbom o biznis zonama;
- Razmotriti mogućnost pružanja finansijske podrške nosiocima prava intelektualne svojine u sferi njihove kreativnosti;
- Sprovesti sankcionisanje svih investitora koji krše ugovorne obaveze iz procesa privatizacije;
- Povećati efikasnost u primjeni RIA metodologije prilikom donošenja novih propisa;
- Intenzivirati proces donošenja Zakona o javno-privatnom partnerstvu;
- Preduzeti neophodne aktivnosti za otpočinjanje postupka pripreme predloga za promjenu odredaba Zakona o svojinsko-pravnim odnosima radi ispunjenja preuzetih obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Crne Gore (član 63 tačka 3), kojim se Crna Gora formalno obavezala na usklađivanje svog zakonodavstva sa pravnom tekovinom EU. U tom pravcu, neophodno je, između ostalog, uskladiti odredbe člana 415 Zakona o svojinsko-pravnim odnosima sa članovima 63 i 64 (1) Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, na način da se izvrši dopuna zakona kojom se propisuje da se odredbe člana 415 ne odnose na državljane država članica Evropske unije koji imaju nacionalni tretman kada je riječ o sticanju nekretnina na teritoriji Crne Gore.

1.3.2. Tržište rada

Predlaže se sljedeće:

- Jačati saradnju institucija tržišta rada sa institucijama obrazovnog sistema radi smanjenja neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada;

- Jačati saradnju institucija tržišta rada i centara za socijalni rad u informisanju korisnika materijalnog obezbjeđenja o programima i mjerama aktivne politike zapošljavanja radi aktivacije radno sposobnog stanovništva na tržištu rada;
- Promovisati i sprovoditi programe obuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije nezaposlenih lica;
- Podsticati mobilnost radne snage i razvijati programe i mjere aktivne politike zapošljavanja kojima će se podsticati zapošljavanje u sjevernom regionu Države;
- Afirmisati programe cjeloživotnog učenja;
- Vršiti funkciju nadzora i izrade analize efekata rada visokoškolaca po Programu stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem;
- Unaprijediti funkcije kontrole na tržištu rada, odnosno Inspekcije rada;
- Pripremiti i realizovati programe aktivne politike zapošljavanja za dugoročno nezaposlena lica, žene i mlade, sa posebnim akcentom na redefinisane Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem;
- Inicirati i sprovoditi programe za zapošljavanje teže zapošljivih lica.

1.3.3. Penzioni sistem

Predlaže se sljedeće:

- Nastaviti reformu penzionog sistema s ciljem obezbjeđenja održivosti Fonda PIO;
- Sprovesti mjere koje ograničavaju rano napuštanje tržišta rada i prijevremeno penzionisanje;
- Sprovesti mjere koje doprinose unapređenju standarda penzionera (usklađivanje penzija, učešće u sufinansiranju stambene izgradnje za potrebe penzionera kao i druge mjere socio-humanog karaktera).

1.3.4. Socijalna davanja

Predlaže se sljedeće:

- Nastaviti aktivnosti na unapređenju sistema socijalne zaštite i razvoju usluga u cilju uklanjanja uočenih prepreka u oblasti zaštite djece, odraslih, starih i lica sa invaliditetom, kao i drugih kategorija ugroženih lica;

- Korišćenjem i unapređenjem „Integriranog informacionog sistema socijalnog staranja“ planirati mjere i programe stimulisanja lica da aktivno učestvuju na tržištu rada, kako bi se socijalna zaštita pružala onim korisnicima koji se nalaze u stanju realne socijalne potrebe;
- Posebnu pažnju usmjeriti na planiranje mjera i programa kojima bi se invalidnim licima i pripadnicima RAE populacije omogućio lakši pristup tržištu rada.

1.3.5. Obrazovanje i zdravstvo

U oblasti obrazovanja, predlaže se sljedeće:

- Vratiti društveni značaj obrazovanju i zaustaviti negativnu selekciju obrazovnog kadra (od učitelja do redovnog profesora), i to ne samo kroz zarade, već i kroz sve druge mjere i aktivnosti;
- Podsticati permanentnu edukaciju nastavnog kadra i sprovoditi provjeru kvaliteta rada u cilju uspješnog izvođenja nastavnog procesa;
- Sprovoditi aktivnosti na obezbjeđenju prostora u cilju smanjenja prebukiranosti i poboljšanju uslova u predškolskim ustanovama;
- Podržati projekte razvoja znanja kod djece u najranijem uzrastu;
- Uvesti finansijsko obrazovanje u osnovne škole;
- Kreirati/unapređivati obrazovne programe srednjeg, stručnog i visokog obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada;
- Voditi upisnu politiku koja bi doprinijela smanjenju strukturne neravnoteže ponude i tražnje na tržištu rada;
- Podsticati sticanje praktičnih vještina, stručnih znanja, promovisati sistem dualnog obrazovanja, odnosno profesionalnih diploma;
- Podsticati primijenjena i razvojna istraživanja kroz saradnju sa partnerima iz inostranstva i iz privatnog sektora;
- Podsticati mobilnost nastavno-naučnog kadra i studenata u saradnji sa inostranim obrazovnim institucijama;
- Podsticati učešće u naučnim istraživanjima međunarodnog karaktera.

U oblasti zdravstva predlaže se sljedeće:

- Nastaviti reformu zdravstvenog sistema s ciljem podizanja kvaliteta i nivoa zdravstvene zaštite i obezbjeđenje održivosti Fonda za zdravstveno osiguranje;

- Podsticati razvoj preventivne medicine kroz podizanje svijesti građana o značaju preventivnih pregleda i organizovanje akcija ranog otkrivanja teških oblika bolesti;
- Preispitati sadržaj Liste lijekova i uvođenje tzv. generičkih paralela gdje god to medicinski razlozi dozvoljavaju, a radi smanjenja neracionalne, nedovoljno kontrolisane i ekonomski neodržive potrošnje;
- Sagledati mogućnost donošenja Uredbe o kriterijumima za utvrđivanje osnovne i dopunske liste lijekova, kao i mogućnosti posebnog finansiranja (takođe iz budžetskih sredstava) određenih vrsta skupih lijekova, koji se koriste u posebnim slučajevima;
- Uraditi farmako – ekonomsku analizu svakog lijeka koji se finansira iz budžeta;
- Redukovati nemedicinsko osoblje izmještanjem usluga koje nemaju medicinski karakter (usluge hrane, vešeraja, higijene i drugo) kroz privatno-javno partnerstvo;
- Ubrzati aktivnosti na izradi protokola i kliničkih smjernica radi jednoobraznosti i poboljšanja kvaliteta u pružanju usluga i uniformnosti troškova, u cilju racionalizacije i kontrole potrošnje na svim nivoima;
- Preispitati mogućnosti obezbjeđenja dopunskih sredstava finansiranja na račun dijela koncesionih prihoda, akciza i participacija;
- Racionalno planirati investiranja u medicinsku opremu u skladu sa teritorijalnim rasporedom stanovništva, postojećom infrastrukturom, demografskim kretanjima i narastajućim potrebama;
- Unaprijediti upravljanje i sistem podjele odgovornosti na svim nivoima odlučivanja uz permanentnu edukaciju kadrova;
- Unaprijediti materijalni položaj zaposlenih u zdravstvu, naročito razmotriti mogućnost posebnog finansijskog stimulisanja deficitarnog i preopterećenog medicinskog kadra i osoblja;
- Razmotriti mogućnost za kreiranje i formiranje posebnog fonda za liječenje djece u inostranstvu.

2. PREPORUKE U OBLASTI FINANSIJSKOG SISTEMA²

Opšti cilj preporuka u ovoj oblasti je očuvanje stabilnosti finansijskog sistema. U pravcu postizanja nesmetanog i stabilnog funkcionisanja finansijskog sistema, kao i efikasnog posredovanja u oblasti finansijskih usluga, predlaže se sljedeće:

² Preporukama nijesu obuhvaćene nadležnosti CBCG, definisane Politikom CBCG i Smjericama za njeno sprovođenje.

- Preduzeti neophodne aktivnosti za otpočinjanje postupka pripreme predloga za promjenu odredaba Ustava Crne Gore radi ispunjenja preuzetih obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. U tom pravcu, neophodno je, između ostalog, uskladiti član 143 Ustava Crne Gore sa članovima 127 (1) i 282 (2) Ugovora o funkcionisanju Evropske unije i članom 2 Statuta ESCB i ECB;
- U cilju efikasnijeg ispunjavanja mjerila u pregovaračkom procesu, kao i u oblasti bankarstva i finansijskih konglomerata, osiguranja i penzija pod pokroviteljstvom poslodavca, infrastrukture finansijskog tržišta, tržišta hartija od vrijednosti i investicionih usluga, harmonizovati domaće zakonodavstvo sa pravnom tekovinom EU u skladu sa rokovima utvrđenim Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.
- Normirati odloženu primjenu za određene pravne institute i rješenja iz zakonodavstva EU, a čija implementacija u nacionalni pravni i regulatorni sistem trenutno nije cjelishodna;
- Nastaviti sa snaženjem i razvijanjem administrativnih kapaciteta u oblasti harmonizacije i implementacije pravne tekovine EU u području finansijskih usluga, s obzirom na rastuću odgovornost regulatornih i supervizorskih institucija koja će proizaći iz njene primjene, a u cilju jačanja kvaliteta i nezavisnosti ovih institucija;
- Nastaviti proces sveobuhvatnih strukturnih reformi s ciljem kreiranja konkurentnog, stabilnog i predvidivog poslovnog i investicionog ambijenta, kako bi se podstakla kreditna aktivnost banaka pod povoljnijim uslovima i time olakšao pristup izvorima finansiranja konkurentnim, inovativnim i izvozno orijentisanim privrednim društvima;
- Preduzimati aktivnosti na otklanjanju barijera koje otežavaju pristup finansijskim sredstvima privrednim društvima i preduzetnicima, kako na strani ponude, tako i na strani tražnje; Promovisati vansudsko rješavanje sporova i povećati efektivnost i efikasnost sudskog rješavanja sporova, sprovođenja stečajnog postupka, aktiviranja sredstava obezbjeđenja, u cilju većeg stepena zaštite prava i imovine povjerilaca, a u konačnom i kreditiranju pod povoljnijim uslovima; Obezbijediti dosljednu primjenu Zakona o računovodstvu i Zakona o reviziji, kako bi se podigao nivo svijesti o značaju tačnog i istinitog finansijskog izvještavanja za pristup finansijskim sredstvima;
- Podsticati finansijske institucije i investitore na alokaciju kapitala u privredna društva koja posluju na principima održivosti, odnosno koja usklađuju svoje ciljeve poslovanja sa dugoročnim ciljevima održivog razvoja čime će se afirmisati koncept održivog razvoja;
- Podsticati berzu na promovisanje koncepta odgovornog ulaganja i korporativne održivosti putem povećanja transparentnosti u pogledu

ekoloških performansi kotiranih privrednih društava, čime se ohrabruje odgovoran i dugoročan pristup investiranju;

- Podsticati transparentnost na tržištu kapitala, posebno u dijelu korporativnog finansijskog izvještavanja, poštovanja osnovnih principa korporativnog upravljanja i unapređenja zaštite prava manjinskih akcionara;
- Polazeći od značaja finansijske edukacije za finansijsko tržište i društvo u cjelini i potrebe unapređenja nivoa i kvaliteta finansijske pismenosti, neophodno je pristupiti izradi nacionalne strategije za finansijsko obrazovanje koja će počivati na OECD/INFE principima i međunarodnoj dobroj praksi, s obzirom da ne postoji uniformni model. Neohodno je obezbijediti koordinisani pristup finansijskoj edukaciji od strane Vlade, javnog ili regulatornog tijela ili nacionalnog konsultativnog/upravljačkog tijela.

3. PREPORUKE U OBLASTI FISKALNE POLITIKE

Preporuke u oblasti fiskalne politike u potpunosti podržavaju dugoročne ciljeve Fiskalne strategije Crne Gore 2017–2020, koji se, u prvom redu, odnose na jačanje fiskalne stabilnosti i ostvarivanje suficita Budžeta, kao i uspostavljanje opadajućeg trenda javnog duga od 2019. godine, uz jačanje privredne aktivnosti i konkurentnosti crnogorske ekonomije.

Set mjera u sferi fiskalne politike ima za cilj dovođenje fiskalnih parametara na nivo održivosti. Racionalizacija zaposlenih u javnoj upravi, povećanje budžetske discipline i priprema detaljne Strategije upravljanja dugom za srednjoročni period, glavne su mjere koje treba sprovesti u narednoj godini, u cilju još efikasnije konsolidacije državnog budžeta. Takođe, struktura rashoda treba da prati dinamiku prihoda, uz smanjenje diskrecione potrošnje i pružanje podrške razvojnim prioritetima.

U cilju nastavka procesa konsolidacije Budžeta i postizanja stabilnih fiskalnih parametara, potrebno je:

- Dosljedno sprovoditi mjere iz Fiskalne strategije;
- S ciljem planiranja fiskalnih podsticaja usmjerenih na podizanje kvaliteta života preko novog zapošljavanja, razmotriti mogućnost uvođenja podsticaja u domenu smanjene stope poreza na dobit i/ili kriznog poreza. Ovom mjerom bi se stimulisalo novo zapošljavanje i suzila zona sive ekonomije, uz pozitivan efekat na realni sektor.

- Sprovesti reformu javne uprave, koja će, prije svega, obuhvatiti racionalizaciju broja zaposlenih (naročito u jedinicama lokalne samouprave), u cilju kreiranja kompaktne, efikasne, ekonomične i transparentne javne uprave, a u skladu sa Strategijom reforme javne uprave Crne Gore 2016–2020. U cilju daljeg nastavka sprovođenja aktivnosti iz Strategije, neophodno je pripremiti detaljan akcioni plan za naredni period i isti sprovoditi bez odlaganja. Takođe, potrebno je prilagoditi plan racionalizacije javne uprave, u dijelu smanjenja broja izvršilaca za poslove kontrole, kako bi se očuvali resursi za suzbijanje sive ekonomije;
- Zarade zaposlenih u javnom sektoru formirati po principu fiskalne održivosti. Ukoliko budžet ostvaruje deficit tekuće potrošnje (bez pozajmica) preko određene granice, predlaže se smanjenje fonda sredstava predviđenih za zarade. Jedino suficit u tekućoj potrošnji omogućava da se zarade zadrže na istom nivou i/ili povećaju do nivoa ravnoteže u tekućem budžetu;
- Racionalizovati kapitalni budžet u dijelu koji se ne odnosi na razvojne projekte;
- Sprovesti centralizaciju javnih nabavki, po fazama;
- Smanjiti neproduktivnu budžetsku potrošnju, sa posebnim akcentom na sljedeće pozicije:
 - troškovi komunikacionih usluga, kroz ograničenje troškova IT-a, telefonskih i drugih usluga po potrošačkim jedinicama;
 - troškovi konsultantskih usluga, uz prethodnu analizu i ocjenu neophodnosti istih;
 - troškovi usluga advokata, kroz korišćenje unutrašnjih resursa, pomoć iz drugih potrošačkih jedinica ili Zaštitnika imovinsko-pravnih interesa;
 - rashodi za materijal, kroz instrukcije potrošačkim jedinicama da racionalizuju potrošnju kancelarijskog materijala, rezervnih djelova, sitnog inventara, goriva, električne energije.
- U cilju efikasnog trošenja budžetskih sredstava, neophodno je, u narednom periodu, intenzivirati aktivnosti na snaženju unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru i prilagođavanju zakonske regulative u ovoj oblasti sa propisima EU;
- Preduzimati sve raspoložive mjere radi povećanja redovnosti u izmirivanju i efikasnosti u naplaćivanju svih javnih prihoda, a posebno u cilju izmirivanja doprinosa za socijalno osiguranje, koji čine najveću stavku u poreskom dugu;
- Nastaviti intenzivnu borbu protiv sive ekonomije, po principu neselektivnosti, nulte stope tolerancije i uz punu transparentnost. S tim u vezi, potrebno je jačanje kapaciteta, ali i odgovornosti inspeksijskih službi;

- Intenzivirati aktivnosti na sprovođenju Zakona o reprogramu poreskog potraživanja i ostalih raspoloživih mjera širenja poreske baze;
- Unaprijediti kontrolu realizacije koncesionih obaveza i formirati transparentan registar i cjenovnik u ovoj oblasti;
- Raditi na razvijanju modela po kojem bi se omogućilo da pomorci uplaćuju poreze i doprinose; Razmotriti mogućnost kreiranja radne grupe koju bi činili predstavnici pomoraca, Ministarstva finansija i Ministarstva pomorstva i saobraćaja, kako bi se došlo do rješenja koje bi bilo i u interesu Države i pomoraca;
- Planirati deficit budžeta isključivo u funkciji otklanjanja uskih grla u ekonomiji, odnosno za ulaganja u razvojne projekte, kao osnovnog preduslova za rast privrede;
- Formirati Fiskalni savjet u čijem radu bi učestovali predstavnici Ministarstva finansija, Centralne banke, Državne revizorske institucije i nezavisni eksperti;
- Donijeti sveobuhvatnu strategiju za upravljanje javnim dugom, koja će biti usaglašena sa Planom za sanaciju budžetskog deficita i javnog duga. U pravcu podizanja kvaliteta upravljanja javnim dugom, a s ciljem racionalizacije sredstava i pronalaženja najboljeg rješenja za zaduživanje na tržištu, neophodno je podići nivo znanja zaposlenih na ovim poslovima i/ili tražiti ekspertsku pomoć u ovom domenu.

4. PREPORUKE U OBLASTI STATISTIKE

U cilju postizanja potpune harmonizacije zvanične statistike sa pravnom tekovinom EU, predlaže se sljedeće:

- Dalje snažiti međuinstitucionalnu saradnju svih proizvođača zvaničnih statistika u sistemu, ne dovodeći u pitanje ostvarivanje ciljeva, odgovornosti i nezavisnosti proizvođača; Uz poštovanje postojećih međuinstitucionalnih sporazuma/memoranduma o saradnji proizvođača zvaničnih statistika, nastaviti aktivnosti na realizaciji Sporazuma o saradnji u oblasti statistike nacionalnih računa sektora opšte države i sa njom povezanih statistika između MONSTAT-a, Centralne banke i Ministarstva finansija. Pri tome, prioritet je:
 - razmotriti Sporazum u dijelu koji se odnosi na nadležnosti izvještavanja prema zahtjevima Postupka u slučaju prekomjernog deficita (EDP) i prilagoditi EU zahtjevima i nacionalnoj praksi;
 - nakon formiranja za 2015. godinu, nastaviti aktivnosti na formiranju registra institucionalnih jedinica po sektorima u skladu

sa ESA 2010 metodologijom za 2013, 2014. i 2016. godinu koji je, kao osnov za kompilaciju i dalje unapređenje ostalih statistika od ključnog značaja, i

- nastaviti aktivnosti usklađivanja sistema javnih finansija sa ESA 2010 metodologijom.
- Snažiti postojeće kadrovske kapacitete proizvođača zvanične statistike kroz usavršavanje znanja i vještina i jačati motivaciju za rad (najprije kroz korišćenje svih vidova podrške i programa tehničke pomoći); Snažiti kadrovske kapacitete povećanjem broja zaposlenih u sistemu zvanične statistike (prije svega MONSTAT), uz obezbjeđivanje dodatnih finansijskih i prostornih kapaciteta, kako bi se osigurala održivost zvanične statistike.